

УДК 338.502

*В.В. Васьковіч,
аспірант кафедры эканомікі і кіравання РІВШ*

ПРЫРОДНЫЯ РЭСУРСЫ ЯК ГРАМАДСКІ НАБЫТАК І МЕТАДЫ ІХ ВЫМЯРЭННЯ

За апошнія дзесяцігоддзе праблемы забеспячэння ўстойлівага развіцця напоўніліся новым зместам і набылі шырокія маштабы ў выніку пагаршэння якасці навакольнага асяроддзя і неэфектыўнага выкарыстання прыродных рэсурсаў. З гэтай прычыны грамадства нясе як прамыя, так і ўскосныя выдаткі. У эканамічным плане шматлікія дзяржавы працягваюць спустошваць свае прыродныя рэсурсы. Адбываецца перавышэнне магчымасцей навакольнага асяроддзя па асіміляцыі забруджвальных рэчываў, ажыццяўляецца дзейнасць, якая наносіць незаменную экалагічную шкоду. У выніку, выкарыстанне прыродных рэсурсаў дасягнула такой ступені, калі спустошванне іх асобных відаў становіцца рэальнай небяспекай вычарпання прыродна-рэсурсавага патэнцыялу. Развіццё прамысловасці, сельскай гаспадаркі, транспарту істотна змяняе якасць паветра, вады, глебы, экасістэм у цэлым. Вытворчасць таксічных матэрыялаў прыводзіць да новых небяспечных наступстваў для чалавека і прыроднага асяроддзя, значна павялічвае аб'ём і шматстайнасць адыходаў [1].

На міжнародным узроўні прызнаецца не толькі нацыянальны, але і транснацыянальны, глабальны характар у неабходнасці эканамічнай ацэнкі прыродных рэсурсаў і звязаных з ёй праблем у галіне аховы навакольнага асяроддзя. Стала відавочным, што шматлікія віды прыродных рэсурсаў аказаліся вычарпальнымі. Адначасова высветлілася, што страты з прычыны антрапагеннай дзейнасці і змен у навакольным прыродным асяроддзі ацэньваюцца мільярдамі рублёў і часам набываюць незваротны характар.

Сусветны вопыт сведчыць: прыродаахоўная дзейнасць дзяржавы павінна грунтавацца на сістэме ўзаемазвязаных мер: заканадаўчых, арганізацыйна-нарматыўных, эканамічных. Сярод эканамічных захадаў шырокае распаўсюджванне ў большасці развітых краін атрымала практыка платнага прыродакарыстання, якое засноўваецца на эканамічных ацэнках прыродных рэсурсаў, плацяжах за выкарыстанне прыродных рэсурсаў, плацяжах за забруджванне навакольнага прыроднага асяроддзя. Пры гэтым плацяжы за выкарыстанне прыродных рэсурсаў і за забруджванне навакольнага прыроднага асяроддзя ўстанаўліваюцца, перш

за ўсё, на аснове эканамічных ацэнак прыродных рэсурсаў.

Праблема эканамічнай (грашовай) ацэнкі прыродных рэсурсаў – адна з найбольш складаных і дыскусійных у сучаснай навуцы. У СССР доўгія гады лічылася, што разбагацці прыроды ва ўмовах сацыялізму з'яўляюцца агульнанароднай уласнасцю, не прадаюцца і не купляюцца, не ўключаны ў сістэму таварна-грашовага адносін, то ім і не патрэбна эканамічная ацэнка. У пацвярджэнне гэтаму прадстаўнікамі вартаснай ацэнкі прыродных рэсурсаў звычайна прыводзілася наступнае выказванне К. Маркса: «Калі б сродак вытворчасці ... не быў прадуктам чалавечай працы, то ён не перадаваў бы прадукту ніякай вартасці. Ён служыў бы для ўтварэння спажывецкай вартасці, не ўдзельнічаючы ў стварэнні менавай вартасці. У такім стане значодзіцца справа з усімі сродкамі вытворчасці, якія дадзены прыродай без садзейнічання чалавека: з зямлёй, ветрам і вадой, жалезам і рудой у жыле, дрэвам у некранутым лесе і г. д.» [2].

Акрамя таго, адсутнасць якіх-небудзь грашовага ацэнак натуральных запасаў прыроды ў Савецкім Саюзе апраўдвалася іх уяўнай бязмежнасцю. Аднак бясплатнасць прыродных рэсурсаў, адсутнасць уліку прыроднага фактару ў выніках гаспадарчай дзейнасці прадпрыемстваў прывялі да нізкай дзейнасці прымаемых прыродаахоўных актаў, нерацыянальнага прыродакарыстання. З пункта гледжання кожнага канкрэтнага гаспадарчага аб'екта, экалагічныя выдаткі – справа нявыгадная, або, як пісаў вядомы амерыканскі даследчык Б. Камомер, «паляпшэнне навакольнага асяроддзя – гэта гульня з нулявым вынікам» [3].

Асновай станаўлення рыначных адносін у прыродакарыстанні, эфектыўным рычагом яго гаспадарчага механізма павінна стаць эканамічная ацэнка натуральных рэсурсаў. Так, на дзеючых прадпрыемствах пры нерацыянальным выкарыстанні прыродных рэсурсаў улік эканамічнай ацэнкі прывядзе да павелічэння вытворчых выдаткаў, скарачэння прыбытку і, у канчатковым выніку, адаб'ецца на фондзе спажывання. На стадыі праектавання, прагназавання эканамічнага развіцця тэрыторыі эканамічная ацэнка прыродных рэсурсаў, адэкватная іх грамадскай карыснасці, зробіць істотны ўплыў на выбар варыянта размяшчэння прадукцыйных

сіл, капітальнага будаўніцтва, што вельмі важна для экалагічнай аптымізацыі ў рэгіёнах [4].

У тэарэтычных і прыкладных пошуках праблема ацэнкі рэсурсаў прыроды сталі надаваць увагу параўнальна нядаўна (не больш за 3–3,5 дзесяцігоддзі). Першапачаткова на змену натуральным паказчыкам колькасных і якасных характарыстык прыродных рэсурсаў (аб'ёмы запасаў, прадуктыўнасць, магутнасць пласцю, глыбіня залягання і г. д.) прыйшла бальная ацэнка (яе называлі таксама тэхналагічнай або вытворчай). Яна накіравана на супастаўленне аднародных прыродных рэсурсаў, з пункта гледжання спрыяльнасці іх выкарыстання, з той або іншай мэтай. Яе паказчыкі – балы, катэгорыі, ступені, класы (лясы I, II, ..., V класа банітэту, землі I, II, ..., X катэгорыі і г. д.). Тэхналагічная ацэнка можа мець і слоўны выраз: абмежавана прыдатна да выкарыстання, прыдатна без абмежаванняў, непрыдатна да выкарыстання.

Аднак бальная ацэнка дазваляе параўнаць толькі аднайменныя віды рэсурсаў (розныя па ўрадлівасці землі, радовішчы карысных выкапняў аднаго віду і г. д.), але з яе дапамогай немагчыма супаставіць каштоўнасць прыродных рэсурсаў з каштоўнасцю іншых сродкаў вытворчасці або каштоўнасць розна тыпу відаў натуральных рэсурсаў [4]. Таму ў рэсурсаацэначных працах усё больш увагі стала надавацца вартаснай, або ўласна эканамічнай ацэнцы.

Эканамічная ацэнка прыродных рэсурсаў – гэты грашовае выражэнне іх грамадскай карыснасці, народнагаспадарчай значнасці ў выглядзе эканамічнага эфекту, атрымліваемага ад іх эксплуатацыі. Адсутнасць эканамічнай (грашовай) ацэнкі прыродных рэсурсаў стала адной з прычын экстенсіўнага характару прыродакарыстання, якая адмоўна адбілася як на эфектыўнасці вытворчасці, так і на стане прыродных багаццяў. Знішчэнне бясплатнага выкарыстання прыродных рэсурсаў дазволіць у Рэспубліцы Беларусь у поўнай меры правільна ацаніць з эканамічнага пункта погляду дзейнасць прадпрыемстваў.

Пры вылічэнні платы за карыстанне прыроднымі рэсурсамі варта разглядаць два прынцыпы іх эканамічнай ацэнкі. Першы – гэта «выдатковы прынцып», калі велічыня ацэнкі прыродных рэсурсаў злучаецца з грамадска неабходнымі выдаткамі на іх выяўленне, засваенне і ўзнаўленне. Найбольш паслядоўна выдатковая канцэпцыя была сфармулявана акадэмікам С.Г. Струмліным, па выразе якога «засвоеныя выгоды прыроды набываюць кошт свайго засваення, а гэтыя кошты вызначаюцца грамадскай вартасцю выдаткаў па засваенні такіх выгод» [5].

Гэта канцэпцыя засноўваецца на тым відавочным факце, што ў цяперашні час практычна

няма прыродных рэсурсаў, якія могуць быць уцягнуты ў гаспадарчае абарачэнне без папярэдніх гэтаму выдаткаў. Аднак яна валодае шэрагам недахопаў, якія робяць яе непрыстасавальнай для вызначэння кошту прыродных рэсурсаў. Па-першае, атрымліваемая велічыня выяўляе іх вартасць ужо пасля прыкладання да іх вызначаных працавыдаткаў, без уліку вартасці прыродных рэсурсаў, якія знаходзяцца ў натуральным стане. Па-другое, выдаткі на асваенне і ахову эканамічна менш эфектыўнага прыроднага рэсурсу (нізкая якаснага, цяжкадаступнага), як правіла, большыя, чым на больш эфектыўнага. У выніку атрымліваецца, што аб'ект, які валодае большай спажывецкай вартасцю, мае меншы кошт, а гэта відавочная супярэчнасць. І па-трэцяе, кіруючая роля вартасці заключаецца ў тым, каб ацаніць велічыню грамадска апраўданых выдаткаў на ўцягванне прыроднага рэсурсу ў гаспадарчае абарачэнне або пашырэнне яго эксплуатацыі. Паводле ж «выдатковага» прынцыпу, вартасць будзе вызначацца па выдатках і тым самым знаходзіць апраўданне любым, нават самым неэфектыўным, укладанням у яго засваенне і ахову.

Альтэрнатывай выдатковай канцэпцыі з'яўляецца «дзейсны прынцып» вызначэння вартасці прыродных рэсурсаў з дапамогай эканамічнага эфекту ад іх выкарыстання, безадносна да мінулых выдаткаў на засваенне гэтых рэсурсаў. У канчатковым выніку гэта служыць прызнаннем дыферэнцыяльнай рэнты як асновы эканамічных ацэнак.

Існуе некалькі метадык ацэнак. Самая простая – ацэнка прыроднага рэсурсу па атрымліваемым ад яго эксплуатацыі валавым прыбытку. Такі падыход абвяргаецца ўжо таму, што атрымліваемы прыбытак у пераважнай большасці выпадкаў з'яўляецца вынікам не толькі прадукцыйных сіл прыроды, але і значных выдаткаў жывой і грамадскай працы.

Гэтага недахопу пазбаўлена ацэнка прыроднага рэсурсу па чыстым прыбытку, які ён прыносіць. Але яго велічыня залежыць ад суб'ектыўнага фактару – узроўню арганізацыі вытворчасці і прадпрыемства. Таму ў якасці ацэначнага паказчыка сталі выкарыстоўваць нарматыўны чысты прыбытак, што вызначаецца не па фактычна атрыманым прадпрыемствам, а па магчымым пры нармальнай арганізацыі вытворчай дзейнасці. Узаемныя платы за прыродныя рэсурсы па разлічаным такім чынам кошце матэрыяльна стымулююць прадпрыемствы аптымізаваць іх эксплуатацыю, паколькі любая арганізацыя эксплуатацыі менш рацыянальная, чым нармальная, будзе для яго стратнай, а лепшая – прыбыткавай.

Аднак аптымальны спосаб вытворчасці для аднаго прадпрыемства не з'яўляецца апты-

мальным для ўсёй галіны. Бо інтэнсіўнасць эксплуатацыі рознапрадуктыўных і розна размешчаных прыродных рэсурсаў будзе заўсёды аднолькавай. Эксплуатацыя прыродных рэсурсаў з меншай інтэнсіўнасцю, чым патрэбна, выклікае нерацыянальнасць у прыродаэксплуатацыйных (нафтавай, газавай і інш.) галінах. А разглядаемы плацеж не толькі не аптымізуе эксплуатацыю прыродных рэсурсаў, але, наадварот, блакіруе любую спробу переразмеркавання рэсурсаў паміж прыродаэксплуатуючымі прадпрыемствамі ў выніку незацікаўленасці ў ім прадпрыемстваў. Зыходзячы з выкладзенага, варта лічыць неправамерным прыняцце нарматыўнага чыстага прыбытку ў якасці цаны за прыродныя рэсурсы.

Найбольш надзейную грашовую ацэнку прыродных рэсурсаў дае методыка, якая базіруецца на канцэпцыі дыферэнцыяльнай рэнты, што ўзнікае ў выніку прыкладання грамадскай працы да абмежаваных прыродных рэсурсаў рознай якасці і месцазнаходжання.

Доўгі час у гаспадарчай практыцы катэгорыя дыферэнцыяльнай рэнты ігнаравалася. Таму давядзецца пераадолець узнікшыя стэрэатыпы на яе эканамічную сутнасць і фарміраваць плацяжы за прыродныя рэсурсы на яе аснове.

Сутнасць рэнтнага падыходу да эканамічнай ацэнкі прыроднага рэсурсу заключаецца ў тым, што яе велічыня вызначаецца памерам дыферэнцыяльнай рэнты, які прыносіць дадзены рэсурс. Дыферэнцыяльная рэнта паказвае эканамічны выйгрыш, які атрымлівае народная гаспадарка дзякуючы больш спрыяльным прыродным уласцівасцям ацэньваемага рэсурсу (лепшай якасці, месцазнаходжанне і г. д.). Азначэнне дыферэнцыяльнай рэнты дазваляе ажыццявіць уплік уплыву тэрытарыяльных адрозненняў ва ўласцівасцях рэсурсаў на прадукцыйнасць грамадскай працы.

Асновы тэарэтыка-метадалагічнага падыходу да рэнтнай ацэнкі прыродных рэсурсаў, метады азначэння народнагаспадарчага эфекту ад іх эксплуатацыі былі закладзены ў працах вядомых айчынных эканамістаў (Л.В. Кантаровіча, В.С. Нямчынава, Н.П. Федарэнка, Т.С. Хачатурава, К.Г. Гофмана і інш.). Гэты падыход абапіраецца на тэарэтычны аналіз дыферэнцыяльнай рэнты ва ўмовах капіталістычнай, гэтак значыць, рыначнай эканомікі. Тэорыя дыферэнцыяльнай рэнты была распрацавана класікамі эканамічнай тэорыі на прыкладзе зямельнай рэнты.

Рэнтная ацэнка прыродных рэсурсаў – грашовае выражэнне эканоміі працы або дадатковага эканамічнага выйгрышу, атрыманага ад выкарыстання вызначанага прыроднага рэсурсу. Рэнтныя (параўнальныя) эканамічныя ацэнкі ўжываюцца для рашэння наступных асноўных гаспадарчых задач:

- выраўнаванне ўмоў гаспадарання прадпрыемстваў прыродаёмістых галін і даходы ў прыбытак уласніка прыроднага рэсурсу дыферэнцыяльнай рэнты;
- абгрунтаванне найбольш рацыянальнай структуры вытворчасці ў прыродаёмкіх галінах;
- разлік і ўдасканаленне цэн на прадукцыю галін, істотна выкарыстоўваемых прыродны фактар;
- усталяванне продажных цэн на масівы прыродных рэсурсаў, якія паступаюць у рыначнае абарачэнне.

Такім чынам, параўнальныя (рэнтныя) ацэнкі прыродных рэсурсаў выкарыстоўваюцца для рашэння як шэрагу ўнутраных эканамічных задач прыродаёмкіх галін, так і для рэгулявання некаторых міжгаліновых сувязей.

Рэнтныя ацэнкі прыродных рэсурсаў з'яўляюцца базай усталявання падаткаў на прыбытак прадпрыемстваў прыродаёмкіх галін, якія паступаюць у прыбыткі мясцовых і цэнтральных бюджэтаў. Гэтыя ж ацэнкі неабходны для азначэння арэнднай платы за права карыстання прыродным рэсурсам.

Ва ўмовах фарміравання рыначнай эканомікі, у тым ліку паўнаважнага рынку прыродных рэсурсаў, важнае значэнне набывае продажны кошт участка (масіву) прыроднага рэсурсу. У агульным плане продажны кошт участка (масіву) прыродных рэсурсаў вызначаецца наступным чынам:

$$Y_p = (r/g) \times 100 \%, \quad (1)$$

дзе r – гадавая рэнта, якая прыносіцца прыродным рэсурсам;

g – банкаўскі працэнт.

Такая формула выкарыстоўваецца ў выпадку пастаянства гадавых рэнтных ацэнак прыроднага рэсурсу. У выпадку змены гадавых рэнтных ацэнак з прагназуемым тэмпам k ($k < 0$, $k > 0$):

$$C_p = r/(g - k). \quad (2)$$

Формулы (1) і (2) выкарыстоўваюць для ўстанаўлення базіснага ўзроўню кошту прыроднага рэсурсу, які прадаецца. У рэальным гаспадарчым жыцці на фактычны ўзровень кошту ўплываюць і іншыя фактары.

Шматлікія прыродныя рэсурсы адначасова выконваюць разнастайныя вытворчыя і сацыяльныя функцыі. Напрыклад, лес, нараўне з пастаўкай драўнянай сыравіны, здзяйсняе і функцыі пабочнага лесакарыстання – збор ягад, грыбоў, лекавых раслін і гэтак далей, а таксама выконвае водаахоўныя, глебаахоўныя, санітарна-гігіенічныя і іншыя функцыі.

У падобных выпадках разлічваецца інтэгральная каштоўнасць прыроднага масіву ў спажыванні. Інтэгральная ацэнка адлюстроўвае суму эфектаў ва ўсіх сферах ужывання дадзенага прыроднага рэсурсу (масіву):

$$R_k = \sum_{r=1}^k rk, \quad (3)$$

дзе rk – рэнтная ацэнка прыроднага рэсурсу па k -му кірунку яго выкарыстання;

k – мноства кірункаў адначасовага выкарыстання прыроднага рэсурсу.

Паказчыкі, выкарыстоўваемыя ў гаспадарчай практыцы для параўнальнай ацэнкі розных прыродных рэсурсаў, маюць свае асаблівасці, а менавіта пры ацэнцы:

- сельскагаспадарчых зямель (вызначаецца памер нарматыўнай гадавой дыферэнцыяльнай рэнты з дадзенага зямельнага ўчастка);
- радовішчаў карысных выкапняў (вызначаецца максімальна магчымая каштоўнасць гадавой (канчатковай) прадукцыі (уключаючы ўсё адначасна вымаемыя кампаненты), падлічанай у замыкаючых выдатках, за вылікам прыведзеных выдаткаў на эксплуатацыю радовішчаў);
- водных рэсурсаў (вызначаецца эканамічны эфект ад выкарыстання адзінкі воднага рэсурсу або дадатковыя выдаткі на водазабеспячэнне пры аптымальным узроўні водазабеспячэння);
- рэкрэацыйных рэсурсаў (вызначаецца народнагаспадарчы эфект ад выкарыстання рэсурсу для адпачынку і лячэння насельніцтва за вылікам выдаткаў на дасягненне паказанага эфекту).

Дыферэнцыяльная рэнта вызначаецца таксама рознасцю паміж вартасцю прадукцыі, атрымліваемай пры эксплуатацыі дадзенага рэсурсу і выдаткамі на яе вытворчасць пры выкарыстанні гэтага прыроднага рэсурсу. Прыродныя рэсурсы самі па сабе не ствараюць вартасць. Вартасць ствараецца толькі працай. А прадукцыйнасць працы работнікаў залежыць ад якасці і колькасці выкарыстоўваемых прыродных рэсурсаў. Роўныя па кваліфікацыі і напружанасці выдаткі працы пры аднолькавых сродках працы даюць розныя вытворчыя вынікі ў залежнасці ад якасці прыродных рэсурсаў. Разлік замыкаючых выдаткаў адбываецца або па сабекошце, або па прыведзеных выдатках і па кошце вытворчасці. Нягледзячы на адносную прастату і магчымасць шырокага выкарыстання выдатковага падыходу, ён утрымлівае ў сабе прынцыповую супярэчнасць: чым лепш па

якасці прыродны рэсурс, тым меншую ацэнку ў адпаведнасці з выдатковай канцэпцыяй ён атрымае. Гэта супярэчнасць істотна абмяжоўвае ўжыванне выдатковага падыходу да эканамічнай ацэнкі прыродных рэсурсаў.

У сучаснай рыначнай эканоміцы разглядаецца канцэпцыя альтэрнатыўнай вартасці прыродных рэсурсаў (выпушчаная выгада). Яна дазваляе ацаніць прыродны аб'ект або рэсурс, якія маюць заніжаны або наогул не маюць рыначнага кошту, праз упушчаныя прыбыткі і выгоды, якія можна было б атрымаць пры выкарыстанні дадзенага аб'екта або рэсурсу ў іншых мэтах. Напрыклад, альтэрнатыўныя вартасці ахоўваемых прыродных тэрыторый ёсць выгоды, якія губляюць індывідуальныя грамадства з-за кансервацыі тэрыторыі. Гэтыя выдаткі ўключаюць недаатрыманне прадукцыі ад ахоўваемых тэрыторый (жывёліны, віды раслін, драўніна). Альтэрнатыўныя вартасці таксама ўключаюць выгоды, якія маглі б быць атрыманы ад альтэрнатыўнага выкарыстання (развіццё сельскай гаспадаркі, інтэнсіўная лясная гаспадарка і інш.).

Канцэпцыя альтэрнатыўнай вартасці ў пэўнай ступені звязана з выдатковай канцэпцыяй. Чым менш альтэрнатыўная вартасць прыроднай выгоды, тым менш трэба выдаткаў для кампенсавання эканамічных страт ад захавання гэтай выгоды.

Перспектыўнай, з пункта гледжання комплекснасці падыходу да ацэнкі прыроды і ўліку не толькі яе прамых рэсурсавых функцый, але і асіміляцыйных функцый прыродных паслуг, з'яўляецца канцэпцыя агульнай эканамічнай каштоўнасці (АЭК). Велічыня агульнай эканамічнай каштоўнасці з'яўляецца сумай чатырох паказчыкаў: вартасць выкарыстання прамая; вартасць выкарыстання ўскосная; магчымая вартасць; вартасць існавання.

Найбольш добра паддаецца эканамічнай ацэнцы вартасць выкарыстання (спажывецкая вартасць). Больш складаным з'яўляецца азначэнне ўскоснай вартасці выкарыстання. Гэты паказчык часта ўжываецца ў глабальным маштабе (уся планета) або ў даволі шырокім рэгіянальным аспекце, паколькі ён спрабуе ўлавіць выгоды для тэрытарыяльнага ахопу. Яшчэ больш складаным для разлікаў з'яўляецца паказчык магчымай вартасці, які звязаны з кансервацыяй біялагічнага рэсурсу для магчымага выкарыстання ў будучыні. У гэтым выпадку магчымая вартасць з'яўляецца адкарэкціраванай сумай прамой і ўскоснай вартасці выкарыстання. Вартасць невыкарыстання грунтуецца на вартасці існавання, якая з'яўляецца спрабай ацаніць даволі тонкія этычныя і эстэтычныя аспекты: каштоўнасць прыроды самой па сабе, эстэтычная каштоўнасць прыроды для чала-

века, доўг па захаванні прыроды перад будучымі пакаленнямі, каштоўнасць спадчыны і г. д. Вартасць існавання можа быць важкай прычынай для аховы дзікай прыроды.

Такім чынам, пры вызначэнні эканамічнай ацэнкі і платы за прыродныя рэсурсы неабходна ўлічваць, што любы адзінкавы прыродны рэсурс у працэсе эксплуатацыі функцыянуе з іншымі сродкамі вытворчасці, прычым яго прадукцыйнасць (і, такім чынам, вартасць) залежыць ад вылучанага спосабу эксплуатацыі. У той жа час выбар спосабу эксплуатацыі прыроднага рэсурсу залежыць не толькі ад характарыстык яго натуральнай прадукцыйнасці, але і шэрагу сацыяльна-эканамічных умоў: размяшчэння рэсурсаў адносна пунктаў спажывання, дапушчальнасці яго для тэхнікі, сацыяльных патрабаванняў, прад'яўляемых да рэжыму выкарыстання занятай ім тэрыторыі. Менавіта таму аднолькавыя па натуральнай прадукцыйнасці адзінкавыя прыродныя рэсурсы могуць мець розную вартасць, знаходзячыся ў розных сацыяльна-эканамічных умовах эксплуатацыі. Магчыма толькі комплексная эканамічная ацэнка прыродных рэсурсаў з улікам іх эксплуатацыі: адначасовае вызначэнне кошту прыроднага рэсурсу і выбар спосабу яго эксплуатацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Кабушко, А.М. Экология и экономика природопользования: ответы на экзаменац. вопр. / А.М. Кабушко. – 2-е изд., перераб. – Минск: ТетраСистемс, 2009. – 144 с.
2. Маркс, К., Энгельс, Ф. Соч., т. 23, с. 342
3. Коммонер, Б. Технология прибыли / Б. Коммонер. – Москва: Мысль, 1976.

4. Шимова, О.С. Экология и экономика природопользования: Курс лекций. Ч. 1. / О.С. Шимова. – 2-е стер. изд. – Минск: Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2005. – 193 с.
5. Струмилин, С.Г. О цене «даровых» благ природы / С.Г. Струмилин // Вопросы экономики. – 1967. – № 8.
6. Астроумов, Э.А. Природопользование: учебник / Э.А. Астроумов и др. – 5-е изд. перераб. и доп. – Москва: Изд. «Дашков и К^о», 2003. – 312 с.
7. Давыденко, Л.Н. Основы экономической теории: принципы, проблемы, политика трансформации. Международный опыт и белорусский вектор развития / Л.Н. Давыденко. – Минск: ИВЦ Минфина, 2010. – 452 с.
8. Кабушко, А.М. Экономика природопользования / А.М. Кабушко – Минск: Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2000.
9. Неверов, А.В. Методологические аспекты построения платного природопользования / А.В. Неверов, Т.П. Водопьянова // Труды БГТУ. Серия VII. Экономика и управление. – 20002. – Вып. X.
10. Шимова, О.С. Основы экологии и экономики природопользования: учебник / О.С. Шимова, А.М. Кабушко – Минск: БГЭУ, 2001.
11. Экология и экономика природопользования: учеб. для вузов / под ред. проф. Э.В. Гирусова, проф. В.Н. Лопатина. – 2-е изд. – Москва: ЮНИТИ - ДАНА, Единства, 2002.

SUMMARY

The issue of economic (monetary) appraisal of ecosystem exploitation is one of the most complicated and debatable problems in modern science. The economic valuation of natural resources should become the basis of establishing market relations in ecosystem exploitation as well as an efficient lever of its economic mechanism. Different approaches to the valuation of natural resources are analyzed. They can be applied to the sphere of environment protection and conservation of natural resources, because economic merit of environmental assets is important for the formation of ability to pay for them.

Паступіў у друк 01.06.2011 г.